SECȚIUNEA I:
PATRIMONIUL ETNOCULTURAL REFLECTAT
ÎN SURSE SCRISE ȘI ÎN ARTĂ

<https://doi.org/10.52603/9789975333788.03>

PROFESORUL PETRE V. ȘTEFĂNUCĂ – PERSONALITATE NOTORIE A
FOLCLORISTICII ROMÂNEȘTI DIN BASARABIA INTERBELICĂ

Victor PLETOSU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

**Professor Petre V. Ștefănuță - notorious personality of romanian folklore FROM
interwar Bessarabia**

In this article, the author explains the special role of the ethnologist Petre V. Ștefănuță in creating national folkloric archive. Petre V. Ștefănuță is an illustrious personality of the cultural life in Bessarabia from the first half of the XX century, who asserted himself through his program to substantiate a historiography of the traditional culture in Romanian. Preservation and promotion of the intangible cultural heritage has its roots in the interwar period, by the prodigious activity of the Romanian Social Institute in Basarabia, led by Professor Petre Ștefănuță – disciple of Romanian Sociological School of Academician Dimitrie Gusti, who organized monographic research in ethnographic areas: Valea Nistrului de Jos, Câmpia Sorociei, Zona Codrilor and valuable materials published in the prestigious journal “Anuarul Arhivei de Folclor”.

Keywords: folk traditions, Romanian sociological school, monographic survey method, ethnographic areas, preservation and promotion of intangible cultural heritage, field researches.

La începutul secolului XX, Academia Română lansa inițiativa de a crea Arhiva Folclorică Națională prin investigarea întregului spațiu al vechii Dacii și înșărcinarea tinerilor bine pregătiți în cercetarea, din punct de vedere științific, a zonelor etnografice și istorice ce alcătuiesc întregul areal românesc. Astfel, în România ia amploare cercetarea sociologică prin școala academicianului Dimitrie Gusti. Conceptul fundamental al acestei școli – cel de *întreg social* sau *structură socială* – exprimă o nouă viziune asupra vieții comunitare. Teza științifică se axa pe interferența *categoriilor naturale* (cadru cosmic și cadrul biologic, care alcătuiesc premisele preexistente vieții umane) și a *categoriilor sociale* (cadru istoric și cadrul psihic, care alcătuiesc mediul creat de om) cu manifestările lor spirituale, economice, juridice, politico-administrative. Studiul de teren și metodologia monografică de cercetare abordată, în exclusivitate, de specialiști sociologi, etnologi, folcloriști, lingviști, istorici, care lucrau pe bază de chestionare minuțios elaborate.

În calitate de discipol al savantului-cercetător Dimitrie Gusti, Petre V. Ștefănuță, de asemenea, a făcut parte din echipele regale studentești de

cercetare monografică de teren, organizate de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, fiind antrenat în realizarea visului profesorului său: cunoaștere, cercetare și acțiune culturală în serviciul națiunii, prin culegerea și descrierea în monografia a cât mai multor informații, acte și texte, ce aparțin atât tradiției, cât și comunității țărănești, întru conștientizarea valorilor spirituale ale neamului. Importanța științifică a materialelor colectate constă în metoda riguroasă de lucru, impusă de necesitatea redării autentice a materialului folcloric, păstrarea autenticității creațiilor culese, vorbirea orală fiind redată prin semne diacritice și transcriere fonetică pentru cercetarea textologică a folclorului, astfel contribuind la cunoașterea și justa evaluare a patrimoniului cultural național.

După cum ne mărturisesc cercetătorii Grigore Botezatu și Andrei Hîncu, în studiul introductiv și notele explicative ale celor două volume: Petre V. Ștefănuță. *Folclor și tradiții populare*, dar și în monografia lui Grigore Botezatu: *Petre V. Ștefănuță. Datini și creații populare*, folcloristul Petre V. Ștefănuță s-a născut la 1 noiembrie (stil vechi) / 14 noiembrie (stil nou) anul 1906, în comuna Ialoveni, județul Lăpușna. Este fecior de țărani răzeși. A absolvit Liceul „Alexandru Donici” din Chișinău. A devenit licențiat al Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București, unde a îmbrățișat cu pasiune sociologia. A frecventat seminarele Catedrei de sociologie, etică și politică a Universității din București, remarcat fiind de eminentul profesor Dimitrie Gusti. Etnograful Petre V. Ștefănuță a primit educație în spiritul pleiadei de etnologi români, care făceau parte din școala sociologică de la București, întemeiată de sociologul, filosoful și esteticianul Dimitrie Gusti: Traian Herseni, Anton Golopenția, Henri Stahl, Constantin Brăiloiu, Mircea Vulcănescu, Ernest Bernea, Gheorghe Focșa, Mihai Pop. Devenind un adept convins al cercetărilor monografice pluridisciplinare ale localităților rurale Ștefănuță s-a angajat în marea și importanta operă de cercetare a Basarabiei.

Cercetările monografice rurale ale școlii gustiene în Barasrabia sunt inaugurate odată cu prima expediție monografică în satul Cornova, județul Orhei, condusă personal de academicianul Dimitrie Gusti, în vara anului 1931. La această campanie participă și tânărul etnolog Petre V. Ștefănuță pentru a exersa aplicarea principiilor științifice de explorare a tezaurului etnofolcloric. De la sătenii din Cornova Ștefănuță a cules mărturii, povestiri orale, amintiri despre războiul ruso-japonez din anul 1904 din Extremul Orient. A adunat o colecție bogată de 105 scrisori cu memoriile și narațiunile soldaților către părinți, din Primul Război Mondial, dar și din timpul revoluției numită „slobodă”. De asemenea a colecționat piese pentru muzeu, fotografii și obiecte de artă populară, care se află astăzi la Muzeul Satului din București.

Afirmându-se drept un intelectual merituos, Petre V. Ștefănuță a activat pe tărâm pedagogic în calitate de profesor secundar la Tighina, Cetatea Albă și Chișinău. A participat la Congresul Învățătorilor, ce s-a desfășurat în perioada 28–29 august 1932 și a salutat inițiativa de a fi creată o instituție de cercetare științifică la Chișinău. La 18 noiembrie 1934 a fost înființat Institutul Social Român din Basarabia, și la inaugurare Petre V. Ștefănuță a fost numit secretar general, apoi director al acestei instituții, ce a fost reorganizată în Institutul de Cercetări

Sociale al României, Regionala Chișinău, din luna februarie 1938 până în anul 1940. Dintre cele 16 secții ale institutului, cea mai activă secție era secția sociologică, supranumită și secția monografică, care era condusă de Petre Ștefănuță, care s-a remarcat prin talentul său de a descrie minuțios tradițiile și de a comunica frumos cu oamenii. Deosebit de promițător s-a dovedit a fi debutul său la *Anuarul Arhivei de Folclor și Sociologie românească* cu studiul *Folclor din județul Lăpușna* (1933), de unde descoperim viața artistică rurală din zona codrului. Astfel, la îndemnul profesorului universitar Dimitrie Gusti, a colaborat deosebit de productiv în calitate de autor de studii științifice, materiale, rapoarte și cronici publicate în edițiile periodice din Basarabia: *Arhiva pentru știința și reforma socială*, *Viața Basarabiei*, *Cuvânt moldovenesc*, *Moldova nouă*, *Școala basarabească*, considerate, pe bună dreptate, instrumentele de comunicare ale acelor timpuri.

Pledând pentru cercetarea complexă a vieții satului după programele stabilite de academicianul sociolog Dimitrie Gusti, cu echipe de specialiști din diferite domenii, Petre V. Ștefănuță a efectuat cercetări monografice în zonele etnoculturale:

a) centrală (județele Lăpușna și Orhei – satele Cornova, Iurcenii, Nișcani, Dișcova, Vâprova și orașul Chișinău, situate în „Zona Codrului”);

b) de sud (județele Tighina, Cetatea Albă, Ismail – satele așezate pe „Valea Nistrului de Jos”);

c) de nord (județul Soroca – satul Popeștii de Sus, „Câmpia Sorociei”), unde a cules materiale etnografice și folclorice după cele mai noi chestionare elaborate de Institutul Social Român și de Arhiva de Folclor a Academiei Române.

Importanța și actualitatea cercetărilor monografice rezidă în faptul că studierea comunităților rurale din Basarabia interbelică a contribuit la conservarea tradițiilor etno-folclorice în studii științifice și la promovarea valorilor naționale în spiritul continuității.

Petre V. Ștefănuță a orientat Institutul Social Român din Basarabia pe două direcții științifice:

1. Cunoașterea satelor și orașelor basarabene prin metoda anchetelor monografice, precum și cunoașterea minorităților etnice din nordul și sudul Basarabiei prin metoda anchetelor sociologice;

2. Efectuarea cercetărilor în teren și organizarea conferințelor științifice pentru popularizarea rezultatelor studiilor sociologice.

Astfel, după fiecare cercetare monografică de teren, comunicări științifice valoroase apăreau în revistele: *Viața Basarabiei* și *Sociologie românească* pentru prezentarea materialului cules, de o valoare etnografică, folcloristică și artistică, precum și în scopul popularizării rezultatelor cercetărilor științifice de mare însemnătate pentru viața culturală a Basarabiei.

Astfel, comunicările publicate și rapoartele de activitate ale Institutului Social Român din Basarabia, expediate la București, relevă activitatea însemnată și recunoașterea meritelor harnicului cercetător și remarcabil om de cultură Petre Ștefănuță:

– îmbogățirea fondului Institutului Social Român din Basarabia cu o

colecție de ceramică, dintr-o campanie de la Iurceni, cu documente istorice, texte folclorice, fișe de teren, filme documentare și peste o mie de fotografii;

- înființarea căminelor culturale în satele Iurceni (Nisporeni) și Popeștii de Sus (Soroca) ca centre de gravitație a vieții artistice din localitate;
- descoperirea a 156 de specii de plante medicinale pentru lecuirea bolilor și o comoară de practici medicinale din bătrâni;
- organizarea unui muzeu sociologic și de etnografie al Basarabiei, care să cuprindă comori etnografice ce oglindesc viața satelor și orașelor sub raportul muncii, uneltelor, ariei populare și datinilor;
- organizarea unei biblioteci sociologice, cu o secție care să cuprindă toate cărțile privitoare la Basarabia;
- întocmirea unui îndreptar bibliografic, care să cuprindă toate studiile monografice, folclorice, istorice și sociologice asupra Basarabiei;
- prezentarea rezultatelor cercetărilor monografice efectuate de institut ca operă colectivă, prin comunicări despre monografia sociologică și cunoașterea vieții satului românesc, în cadrul conferințelor științifice, pentru a face cât mai mult cunoscute realitățile sociale din Basarabia;
- organizarea de conferințe publice având concursul celor mai distinse personalități din țară, cu scopul de a difuza problemele culturale, economice, politice și sociale, în straturile intelectuale din Basarabia.

O altă dimensiune a activității intelectualului basarabean Petre V. Ștefănuță este cea științifică. Argumente temeinice de activitate prodigioasă pe tărâm științific relevă lucrările remarcabile pe care le-a semnat și le-a publicat în revistele la care a colaborat:

1. *Folclor din județul Lăpușna* (Anuarul Arhivei de Folclor, II, București, 1933);
2. *Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folclor privitoare la românii din Basarabia și popoarele conlocuitoare*, publicate în rusește (Anuarul Arhivei de Folclor, III, București, 1935);
3. *Bibliotecile țărănești din Nișcani* (Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, I, Chișinău, Tipografia „Tiparul Moldovenesc”, 1937);
4. *Două variante basarabene al basmului „Harap Alb” de Ion Creangă* (Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, I, Chișinău, Tipografia „Tiparul Moldovenesc”, 1937);
5. *Literatura populară a satului Iurceni* (Viața Basarabiei, an. V, nr. 1, Chișinău, Tipografia „Tiparul Moldovenesc”, 1937);
6. *Cercetări folclorice în Valea Nistrului de Jos* (Anuarul Arhivei de Folclor a Academiei Române, IV, București, M.C. „Imprimeria Națională”, 1937);
7. *Amintiri din războiul mondial* (Adunate de soldații moldoveni din comuna Cornova – Orhei). (Chișinău, Tipografia „Tiparul Moldovenesc”, 1938);
8. *Diverse recenzii în „Buletinul Institutului de Cercetări Sociale ale României, Regionala Chișinău”* (Tomul II, 1938, Chișinău, 1939);
9. *Povestitul la Iurceni, județul Lăpușna* (Rezultatul unei anchete asupra basmului. Raport);
10. *Datinele de Crăciun și Anul Nou pe Valea Nistrului de Jos* (Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, vol. II, 1938,

Chișinău, Tipografia „Tiparul Moldovenesc”, 1939).

În studiul *Folclor din județul Lăpușna* Petre V. Ștefănuță consemnează obiceiuri de familie – rituri ale mării treceri. Lucrarea este structurată în trei compartimente: obiceiuri la naștere, la nuntă și la înmormântare, și se încheie cu un tablou de texte – creații de mare valoare artistică pe care le-a cules în răstimpul dintre primăvara anului 1930 și vara anului 1933 din satele cu vetre folclorice: Ialoveni, Nimoreni, Bardări, Pojoreni, Buțeni, Molești și Cigârleni. În introducerea etnologul subliniază: „Culegerea materialului folcloric din Basarabia se impune cu atât mai mult astăzi, cu cât mersul vertiginos al civilizației urbanizează satele, făcând să dispară la generațiile nouă, tocmai aceste genuri de folclor” (Ștefănuță 2008: 29).

În cadrul școlii sociologice gustiene Petre Ștefănuță s-a afirmat drept o personalitate notorie a vieții publice și culturale din Basarabia primei jumătăți a sec. XX, prin programul său de a fundamenta o istoriografie națională în limba română, foarte necesară perioadei în care a activat.

După cum afirmă cercetătorii Grigore Botezatu și Andrei Hîncu, „opera lui Petre Ștefănuță nu este numai rezultatul unei munci admirabile, ea este o sursă de educație în spiritul atitudinii cetățenești față de moștenirea culturală a românilor de pretutindeni, o sursă de-a ne învăța cum să fim cetățeni patrioți” (Ștefănuță 1991, I: 56-57).

Savantul a susținut efectuarea cercetărilor ample de teren în regiunile de centru, sud și nord ale Basarabiei realizându-și scopul:

- de a dezvolta instituțiile care să se ocupe de etnografie și folclor, având rol educativ național și o valoare științifică deosebită: organizarea de muzee etnografice în căminele culturale, biblioteci și școli, precum și casele țărănești, cu casa mare, ca o lecție vie de istorie a neamului;

- de a crea un sistem de identificare și înregistrare a materialelor etnofolclorice prin metoda anchetelor monografice;

- de a stimula proiectele-pilot de efectuare a cercetărilor de teren, organizate de Institutul Social Român din Basarabia în localități considerate drept entități etnografice: Iurcenii – Lăpușna (1935); Nișcani – Lăpușna (1936); Copanca – Tighina (1937); Popeștii de Sus – Soroca (1938); Vâprova și Dișcova – Orhei (1939);

- de a pune temelia unei arhive științifice folclorice. Activitatea Institutului Social Român din Basarabia s-a manifestat în cercetări monografice și conferințe publice reflectate în organele de publicitate ale timpului;

- de a da prioritate căilor de prezentare a culturii tradiționale, precum monumentele etnografice care trebuie salvate: muzee, case țărănești, fântâni, cișmele, casa mare amenajată cu sfințenie, dar și adevărate opere de artă populară, comori etnografice privind agricultura, păstoritul, industria casnică, ceramica și arta meșteșugărească;

- să formeze și să instruiască culegătorii de perle folclorice pentru revalorizarea resurselor artistice tradiționale și bogăția repertoriului;

- conservarea și documentarea datinilor de Crăciun și Anul Nou pe Valea Nistrului de Jos, precum și a repertoriului de colinde, cântece de stea

și plugușoare circumscrise sărbătorilor de iarnă, deoarece, „Se colindă curent și astăzi în două limbi, românește și ucrainește, în următoarele sate: Chițcani, Copanca, Leuntea, Corcmaz, Tudora și Palanca” (Ștefănuță 2008: 149).

La 10 octombrie 1940, după fatidicul 28 iunie, Petre V. Ștefănuță a fost arestat. S-a stins din viață, conform documentelor, la 12 iulie 1942 într-un lagăr sovietic pentru deținuții politici din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Tătară. După cum afirmă academicianul Ștefan Ciobanu „Modestul profesor, ieșit din sânul românimii basarabene, a dispărut ca un erou” (Ștefănuță 1991, II: 482).

În memoria folcloristului, în orașul Ialoveni, autoritățile administrației publice locale au fondat Liceul Teoretic „Petre Ștefănuță” și Biblioteca Publică „Petre Ștefănuță”, cu un muzeu de etnografie și bustul lui Petre V. Ștefănuță. O stradă a fost denumită „Petre Ștefănuță” în onoarea martirului neamului, născut la Ialoveni. Este editat și un timbru poștal cu chipul lui Petre Ștefănuță, iar oamenii de cultură și de știință i-au dedicat un simpozion și un festival de folclor care îi poartă numele.

În contextul împlinirii a 115 ani de la nașterea ilustrului savant etnolog și folclorist Petre V. Ștefănuță, noi, posteritatea sa intelectuală, avem datoria morală de cinstire a numelui și a activității sale merituose, pentru a-l menține viu în conștiința noastră.

Bibliografie

Ștefănuță P. V. Folclor și tradiții populare. Alcătuire, studiu introductiv, bibliografie, comentarii și note de Grigore Botezatu și Andrei Hîncu. Vol. I. Chișinău: Știința, 1991. 360 p.

Ștefănuță P. V. Folclor și tradiții populare. Alcătuire, studiu introductiv, bibliografie, comentarii și note de Grigore Botezatu și Andrei Hîncu. Vol. II. Chișinău: Știința, 1991. 510 p.

Ștefănuță P. V. Datini și creații populare. Text ales și stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Grigore Botezatu. Chișinău: Știința, 2008. 440 p.

Victor PLETOSU, cercetător științific stagiar, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău, Republica Moldova).

E-mail: victor.pletosu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3673-6186>